

A Pfannbergi Misekönyv restaurálási dokumentációja

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár felkérésére a következő munkát végeztük.

A könyv restaurálás előtti állapotfelmérése:

A kötet jelzete: 120b A 12., az előtábla mérete 397 x 287 mm, gerincvastagság 65 mm, 149 számozott lap

A kötés:

A könyvtesttel egykorú (15. sz.), valószínűleg augsburgi kötés, fatáblakon, vaknyomással gazdagon díszítve. A táblabőrök felszíne kopott, kiszáradás következtében pikkelyesen töredező, a bőr a táblák élein, de a belső felületeken is több helyen hiányos.

Az eredeti bőrgerincet a 19. sz.-ban eltávolították az esetleges eredeti gerinckasírozásokkal együtt. Ehhez a nyílások melletti sarokvereteket leemelték. Az ekkor újra is fűzött könyvtest gerincére új bőrgerincet húztak föl festetlen juhbőrből. Az új bőr 5-6 cm mélyen ráborul az eredeti táblabőrökre. Az új gerincre kék mázolt papírra készült aranyozott címke került, valamint a bordákat arany pontsoros léniával díszítették. A másodlagos bőrgerinc töredezett, szakadt, a felhám és az irha réteg kapcsolata laza. A papírcímke hasadozott, töredezett, hiányos.

A fatáblák jó állapotúak, egyedül a háttábla arcánál a lekopott bőr alatt látszik egy rovarjárat.

A kötetet előre gyártott sárgaréz sarok- és középverettel, szíjakkal és kapcsokkal díszítették. Az előtáblán egy veret hiányzik arcánál alul. A veretek zsíros szennyeződéssel, fekete és zöld korróziós réteggel lepettek. A csúszógombok kopottak, néhol hiányosak. A szíjak a csatokkal elvesztek, csak az előtáblán maradtak meg a sárgaréz lemezek, vasszögekkel rögzítve. A másodlagos gerincbőr fölhúzása után a nyílások melletti vereteket fordítva erősítették vissza: az eredetileg a táblák külső éleire boruló réz peremek a nyílásba kerültek a gerincbőrön sérüléseket okozva, ugyanakkor a tábla külső éle védtelen maradt. A rossz visszaillesztésről tanúskodtak a máshová került szögek is.

A háttábla restaurálás előtt és után

A háttábla felső sarokverete restaurálás előtt és után

A könyvtest:

Pergamen lapokra kézzel írt, gazdagon iniciált kötet, keletkezése a 15. sz-ra tehető. A 90. lap után kitépelt lap nyoma. A 97v-n lábnál külön pergamen darabra (7x7,5 cm) festett 'Veronika kendője' ábrázolás, szélei szennyezettek, felszíne és a festék több helyen sérült. A lapszéleken arcnál bőr regiszterek vannak, ezek nagy részét a 19. sz-ban kicserélték. A lapszéleken néhol szakadások, mállások, kisebb hiányok vannak (1., 2., 3., 19., 23., 38., 43., 48., 50., 57., 66., 90., 91., 94., 97., 98., 108., 111., 122., 134., 147. lapok). A pergamen szakadásait, hiányait már a megírásakor sok helyen pergamennel pótolták vagy megvarrták. A későbbiekben több lapon kivágták alul a szöveg alatti margó részt (10., 63-64., 87-88., 102-103., 118. és 130. lapokon). A nedvesen festett iniciálék sok helyen jelentősen meghullámosították a pergament.

A lapok változó mértékben szennyezettek, de a pergamen hullámaiban végig porlerakódás látható. A lapok legtöbbször a sarkak oxidált zsírfoltosak, olykor egész transzparenssek. A legerőteljesebben szennyezett rész a 97v és 99r közötti oldalak margója, vastag zsírnyomokkal, lerakódással.

A kötet legszenneyezettebb oldalai tisztítás előtt és után

A Golgota-kép részlete restaurálás előtt és után

A Golgota-kép restaurálás előtt és után

Festett ábrázolások, iniciálék: egy egész oldalas Golgota-kép (94v) és négy aranyozott iniciálék (5r, 15r, 95r, 129v). A festékek és aranyozás helyenként sérültek, peregni, pattogozni kezdtek. A Golgota-kép védelmére készült egykor egy, a lap fej részéhez hozzáöltött selyem(bársony?) takaró, amiből csak a varrás maradt meg. A védendő pergamen lap a nyílás mellett több vonalban meggyűrődött, a gyűrődésekből a festékek kiperegtek. A kötetben ezen az egy helyen előforduló kárképet feltehetően a védelmet szolgáló textil gyűrődései okozhatták. A restaurálás során ezért nem is pótoltuk a vastag textilt, hanem savmentes pauszpapírral helyettesítettük.

Ezekén kívül nagy számban vannak miniummal és azurittal készített iniciálék szerte a kötetben. A nagy méretű miniumok felületén sűrűfényben helyenként fixáló réteg látható, valószínűleg tojásfehérje. Az azurit festékek vastagon föl vitt rétegek, kötőanyag tartalmuk az azuritra jellemzően viszonylag kevés, ezért hajlamosak a leporlásra. Ennek ellenére az azurit iniciálékat nem fixáltuk, mert óvatos (nem hajtott!) lapozással csökkenthető a lepergés mértéke és a szín eredeti tónusában és jellegében marad meg. A tinták többsége jól rögzül a hordozóhoz, de vannak pergő területek is.

Az eredeti fűzést és bőrbordákat, valamint az oromszegőket a 19. sz-ban lebontották. A borda- és kapitálisvégek megmaradtak a fatáblákba süllyesztve, amit a másodlagos gerinc lebontásakor tudtunk szemügyre venni. Eszerint csavart fehér cserzésű bőrből készült dupla bordái és bőr alapra készült oromszegői voltak eredetileg (lásd *Fotódokumentáció, Restaurálás közben*). A szétszedett íveket szimpla zsinighbordára fűzték vissza, a bordavégeket a fatáblák belő oldalára ragasztották ki. Az újrafűzés dupla zsineggel történt. A könyvtest újrafűzött gerince nagyon egyenetlen, az ívek elcsúszva lettek egymáshoz enyvezve. A fűzésből a 9-10. lappár részlegesen kimaradt, csak az alsó bordához öltötték hozzá, ezért kilazult, nyílásban meggyűrődött. A 30. lapnál a fűzőszál fejnél szakadt. Az újrafűzéskor kapitális és gerinckasírozás nem került a könyvtestre.

Előzékei a 19. sz-ban készültek halványkék merített papírból, az első/utolsó íven áthajtva. Az első röplapra a 20. sz-ban magas facsiszolat tartalmú papírra írt bejegyzést ragasztottak.

Elvégzett beavatkozások, a restaurálás lépései:

- Száraz tisztítás, portalanítás az egész könyvtesten.
- A lapszéleken a zsíros ujjnyomok, lerakódások kemény radírokkal történt tisztítása kellő eredményt adott, vegyszeres zsírtalanításra nem volt szükség.
- A lapszéli hasadások, kisebb hiányok megragasztása metilcellulózzal és japánpapírokkal.
- A lapszéli bőrregiszterek konzerválása likkerrel és metilcellulózzal.
- A Golgota ábrázolást tartalmazó lapot (94.) párasítás után feszítéssel simítottuk. A pergő színezéseket vizahólyag enyvvel (1%) rögzítettük. A kódexekben előforduló miniaturák, iniciálék, ábrázolások esetében a nemzetközi protokoll szerint a festékeket nem retusáljuk, csak a pergő eredeti színezések rögzítése a cél, jelen esetben is ezt végeztük el. A Golgota-kép védelmére egykor selyem(bársony) textilt varrtak a kép elé. Feltételezésünk szerint ennek a textilnek a gyűrődései okozhatták a pergamenlap és a kép meggyűrődését, ezért a textilt nem pótoltuk, csak egy savmentes pauszpapírt illesztettünk a kép elé.
- A több színnel festett iniciálékon (5r, 15r, 95r) a pattogzó területek fixálása szintén 1%-os vizahólyag enyvvel történt. A 129v-n levő iniciálén nem kellett rögzíteni a festékeket.
- Az előzékeket végül nem emeltük föl, mert kémiai és fizikai állapotukat megfelelőnek találtuk.
- Az első röplapon levő bejegyzés savtalanítása Bookkeeper oldattal.
- A nyílás melletti veretek leemelése, az összes veret tisztítása mechanikusan (radír, polírpapír).

- A másodlagos bőrgerinc lefejtése: az eredeti bőrre boruló felületet lefejtése metilcellulózos nedvesítéssel. A ragasztás alatt a megsérült felhámot csekély mértékben bőrfestékekkel utánszíneztük.
- A 9-10. lap visszafűzése a bordákra, a 30. lapnál a fűzés megerősítése.
- A könyvtest gerincének tisztítása/puhítása rizskeményítős lágyítással. Enyvezés, majd az egyenetlen gerinc föltöltése japánpapírral, helyenként több rétegben, rizskeményítővel.
- A táblabőrök konzerválása likkerrel, a hiányok kiegészítése új bőrrel.
- A háttáblán arenál a rovarjáratot a furatliszt eltávolítása után csontenyvvel töltöttük fel.
- A táblabőr fölemelése nyílásban néhány cm mélyen. Ekkor lettek jól láthatóak az eredeti bordavégek.
- Új gerincbőr fölhúzása. A kiszáradt táblabőrök kezelése kevés bőrápoló pasztával.
- A nyílás melletti veretek visszaerősítése. A 19. sz-i átkötéskor rosszul visszarakott sarokvereteket most az eredeti helyükre illesztettük vissza. A veretek passziválása polyvynyl-butyrállal.

Mellékletek: a 19.sz-ban készített bőrgerinc.

Felhasznált anyagok:

- száraz tisztítás: mikroszálas kendő, Seed Brand 510 és 512 radírok, Faber Castell Knetradiergummi, finom csiszoló- és polírpapírok
- japánpapír: Paper Nao kozo alapú 9 és 30 g/m²
- ragasztók: metilcellulóz - Glutofix 600, rizskeményítő (Gabi Kleindorfer), bőr- és csontenyv (PannonColor)
- festékek fixálása: vizahólyag enyv 1%-os vizes oldata (storleim_manufaktur.de, , Störleim Pellet)
- réz passziválása: polyvynyl-butyrál alkonek-ben oldva, 1,5%
- bőrkonzerváló folyadékok: likker (deszt. víz, zsíralkohol-diglikol-éter-szulfát [Genapol], lanolin, pataolaj, solutio conservans = Nipagin 96% etanolban)
- bőrpótlás: növényi cserzésű borjúbőr (Hewit and Sons)
- bőrfesték: Roda Dye NF fémkomplexek (Gabi Kleindorfer) keveréke
- bőrpaszták: méhviasz, paraffin, pataolaj, solutio conservans=Nipagin 96% etanolban
- savmentes pausz: boesner

Szentendre, 2022. március 30.

Fehrentheil Henriette
papír- és könyvrestaurátor
Ars Alba Restaurátor Bt.

ARS ALBA Bt.
2000 SZENTENDRE
ALKOTMÁNY U. 14.
T: 26/315-456